

Enkele richtlijnen voor de hulpverlening aan mensen zonder wettig verblijf

Met deze richtlijnen hopen we de discussie in het kader van PICUM te bevorderen. Deze discussie zou kunnen leiden tot een zekere mate van consensus tussen de verschillende organisaties binnen PICUM, en klaarheid kunnen scheppen aangaande de verschillende standpunten. Aangezien PICUM enkel een overlegorgaan is, kan het zijn deelnemers geen ethische code opleggen. Organisaties zouden deze richtlijnen echter kunnen gebruiken als basis voor de verdere ontwikkeling van hun eigen ethische code.

Deze richtlijnen zijn bedoeld voor maatschappelijk werkers, hulpverleners, adviseurs, en medestanders. Hierna gebruiken we de uitdrukking "maatschappelijk werker" als overkoepelende term voor al deze functies en beroepen.

Algemene principes

- Maatschappelijk werkers zijn geëngageerd jegens principes van sociale rechtvaardigheid en inclusie en erkennen, bevorderen en beschermen de menselijke waardigheid van elk individu.
- Maatschappelijk werkers discrimineren hun cliënten niet, benadelen hen niet noch hebben ze enige vooroordelen jegens hen.
- Maatschappelijk werkers en anderen komen in contact met mensen zonder wettig verblijf omwille van hun werk of door toeval. Hun voornaamste taak is echter in de eerste plaats maatschappelijk werk te leveren, hun cliënten te adviseren of te steunen volgens de normen van hun beroepsethiek.
- Maatschappelijk werkers rekenen daarom ook mensen zonder wettig verblijf tot hun cliënten.
- Gedwongen migratie is een probleem dat voortvloeit uit het gebrek aan politiek en economisch evenwicht in de wereld. Daarom zijn oplossingen op het niveau van individuen of groepen steeds pragmatisch van aard.
- Het feit dat de overheid de verantwoordelijkheid op anderen afschuift en dat ze er een tactiek van maakt om steeds meer individuele mensen zonder wettig verblijf uit te hongeren, brengt hen en andere particuliere organisaties die trachten aan deze mensen hulp te verlenen - in een uiterst moeilijke positie: in veel gevallen is er geen oplossing op langere termijn en is de enig mogelijke keuze die tussen kwaad en erger.
- Mensen zonder wettig verblijf zijn vaak uitermate afhankelijk van hun omgeving. Daarom zijn ze heel kwetsbaar voor uitbuiting, mishandeling en misbruik: gedwongen prostitutie, gedwongen criminaliteit, werken zonder enige bescherming van hun rechten, uitbuiting in de woonsector, afpersing, uitbuiting door zwarthandelaars enz.

De relatie tussen de cliënt en de hulpverlener

1. Het moet altijd duidelijk zijn welke hulp geboden kan worden, waar de grenzen liggen en waarom. De verplichtingen van de hulpverlener zowel als die van de cliënt moeten voortdurend toegelicht worden, als onderdeel van het proces van het zoeken naar of het bewaren van een consensus met betrekking tot de hulpverlening. In die zin moet de

relatie als een soort ongeschreven contract beschouwd worden, waarbij de cliënt weet wat hij/ zij kan verwachten en wat anderzijds van hem/ haar verwacht wordt.

Dit proces van hulpverlening bestaat onder meer ook uit onderhandelen. Daarom is het uitermate belangrijk dat de intake heel zorgvuldig en grondig gebeurt, want in die fase worden zowel de toon en de hoofddoelstellingen als de grenzen van het contract op de agenda gezet.

In dit stadium van het proces, en tijdens heel het proces overigens, moet de hulpverlener er zich van bewust zijn dat hij/ zij de sterkste, ja zelfs de dominante partner is in deze relatie. Daarom moet de hulpverlener respect tonen, en over een gezonde dosis zelfkritiek beschikken.

Organisaties die hulp verlenen aan mensen zonder wettig verblijf moeten hun hulpverleners heel duidelijke instructies geven met betrekking tot het verlenen of weigeren van hulp, werkmethodes, controle van en door collega's, het aanwijzen van structurele problemen zowel binnen de eigen organisatie als in een ruimere context, de (wettelijke) positie van de hulpverleners (verzekering, rapportage over hun werk). Hiermee beschermen ze zowel hun hulpverleners als de cliënten. En zowel de hulpverleners als de cliënten moeten de mogelijkheid hebben om een beroep te doen op iemand anders binnen de organisatie.

2. De relatie met hulpverleners moet gelijk zijn, ongeacht of de hulpverlener betaald wordt of niet. Dit moet gegarandeerd worden door middel van een geschreven overeenkomst tussen de organisatie en haar vrijwilligers.
3. Het moet duidelijk zijn onder welke omstandigheden de hulpverlener de relatie definitief of tijdelijk kan opzeggen, bijv.
 - Indien de cliënt passief blijft, ongeacht wat de maatschappelijk werker onderneemt, indien hij/ zij niet bereid is om een situatie na te streven en te creëren waarin hij/ zij (tijdelijk) kan overleven op een ethisch aanvaardbare manier.
 - Indien blijkt dat de cliënt opzettelijk valse informatie verschaft, waardoor het hem geschonken vertrouwen ernstig geschaad wordt en de organisatie benadeeld wordt of hulpverlening niet meer mogelijk is.
 - Indien de cliënt personeel, vrijwilligers of andere cliënten uitscheldt of aanvalt.
 - Indien blijkt dat de cliënt ernstige misdaden begaan heeft (bijv. misdaden tegen de menselijkheid, inbreuken op de mensenrechten, ernstige gemeenrechtelijke misdaden), hetzij in zijn/ haar land van herkomst of in het land waar hij/ zij werkelijk verblijft, zonder daarvoor behoorlijk berecht geweest te zijn.
4. Alle hulpverleners moeten erop toezien dat zij een professionele afstand van hun cliënten bewaren, ter wille van hun eigen bescherming en die van hun cliënten. Zodra de professionele relatie verandert in een persoonlijke relatie, moet de betrokken persoon zich onthouden van het verlenen van formele hulp. In dit soort situaties behoort controle door collega's een beslissende rol te spelen.

Doelstellingen van de hulpverlening

5. Het doel van de hulpverlening bestaat erin op efficiënte wijze een welbepaalde dienst te leveren of een oplossing te vinden, d.w.z. een situatie waarin de cliënt op een ethisch aanvaardbare manier kan overleven. Deze situatie kan tijdelijk of blijvend zijn. Het is van essentieel belang dat de cliënt in staat is om op een of andere manier zelf in zijn levensonderhoud te voorzien.
6. Dit zoeken naar een "aanvaardbare manier van overleven" is het kernpunt van het "ongeschreven contract" tussen de hulpverlener en zijn/ haar cliënt.
7. Dit zijn eventuele oplossingen:
 - a. Legalisatie van het verblijf. Voor wat betreft ongegronde verzoeken tot verblijfsprocedures: het is niet aan te raden om een totaal ongegrond verzoek tot het instellen van een verblijfsprocedure te steunen als dit op korte/ lange termijn een strengere procedure zou veroorzaken en de geloofwaardigheid van de organisatie zou schaden. Op termijn zou dit de hulpverlening totaal onmogelijk kunnen maken.
 - b. Vrijwillige terugkeer. De organisaties en hun hulpverleners moeten zich houden aan de "Richtlijnen voor NGO 's in verband met repatriëringsprojecten van de overheid". (zie bijlage)
 - c. Voortzetting van illegaal verblijf en tewerkstelling. In dit geval bestaat de hoofdtak van de hulpverlener erin de kansen op marginalisatie, uitbuiting, discriminatie en misbruik zoveel mogelijk te minimaliseren.
8. Elke essentiële stap in dit proces moet met de cliënt besproken worden en mag enkel ondernomen worden met zijn/ haar toestemming. Indien de hulpverlener (bij voorkeur na overleg met collega's of een werkbegeleider) de cliënt geen aanvaardbare alternatieven kan bieden en niet kan voldoen aan de keuzes of wensen van de cliënt, kan hij/ zij de relatie verbreken, omdat er dan geen definieerbaar doel aan het proces gegeven kan worden.
9. Het is mogelijk dat het doel tijdens het proces verandert: hulpverleners moeten hun methodes en doelstellingen op flexibele en creatieve manier aanpassen: zij moeten in staat zijn "het onmogelijke mogelijk te maken". Bijvoorbeeld, de organisatie kan een persoon zonder wettig verblijf een beperkte bedenktijd geven, zodat deze laatste een beslissing kan nemen. Na deze bedenktijd, die op voorhand wordt vastgelegd, moet beslist worden of een "nieuw contract" afgesloten kan worden.

Kwaliteit van de hulpverlening

10. Vanuit moreel standpunt is elke persoon zonder wettig verblijf gelijk aan eender welk ander individu. Daarom moet de cliënt toegang kunnen krijgen tot alle diensten die normaliter voor iedereen ter beschikking staan en moet de kwaliteit van die dienstverlening zoveel mogelijk die van de standaard dienstverlening benaderen.

Prioriteiten stellen

11. Men moet ernaar streven om in principe alle hulpbehoevenden bij te staan. Als dat onmogelijk is, bijvoorbeeld omdat er onvoldoende middelen voor handen zijn, moeten duidelijke criteria en mechanismen aangewend worden om prioriteiten te kunnen stellen. De hulpverlener en zijn/ haar organisatie moeten vanaf het begin duidelijk maken welke criteria zij toepassen voor het verlenen of weigeren van hulp. En of een weigering te wijten is aan een gebrek aan middelen, werkmethodes en/ of aan principiële redenen.
12. Het is wenselijk om cliënten te aanvaarden op basis van enige vorm van selectie, als de kans bestaat dat de organisatie op een gegeven ogenblik haar deuren moet sluiten omdat haar middelen uitgeput zijn.
13. De noodzaak om hulp te verlenen wordt door verschillende organisaties verschillend gedefinieerd:
 - Dringende humanitaire noodzaak, grote kwetsbaarheid: bijv. families met (kleine) kinderen, medische of psychiatrische noodzaak, andere ernstige situaties...
 - Uitzicht op een (blijvende/ tijdelijke) oplossing (asiel, verblijfsvergunning om humanitaire redenen, verdere migratie, repatriëring, "zwart werk" zonder al te veel uitbuiting).
14. Indien de organisatie niet in staat is de vereiste hulp te bieden, moet de maatschappelijk werker trachten alternatieven voor te stellen of de betrokken persoon doorverwijzen naar andere organisaties, die eventueel wel kunnen helpen. Cliënten mogen niet weggestuurd worden zonder dat alle mogelijke kanalen aangesproken zijn.

Geheimhouding

15. Eerst en vooral moet precies bepaald worden welke informatie en hoeveel informatie vereist is om het probleem van de cliënt op te lossen volgens de doelstellingen van de hulpverlening die de organisatie biedt. Gegevens die niet relevant zijn voor de zaak, moeten niet verzameld worden.
16. Alle informatie die een cliënt verschaft in het kader van de hulpverlening blijft gegarandeerd geheim. Andere hulpverleners die onder dezelfde code voor de organisatie werken, hebben echter wel toegang tot deze informatie, in zoverre dit tot enig doel strekt (bijv. continuïteit van het hulpverleningsproces, controle door daartoe gemachtigde personen binnen de organisatie). In die zin en met deze beperkingen wordt de informatie niet verschaft aan een individuele hulpverlener, maar aan de organisatie. Er is echter één uitzondering: indien de maatschappelijk werker informatie krijgt over bestaande, aan de gang zijnde of geplande daden van zware criminaliteit, krijgt de 'burgerzin' voorrang op het beroepsgeheim. Dit moet duidelijk aan alle cliënten meegedeeld worden tijdens de intake.
17. Wanneer de hulpverlener tijdens de uitoefening van zijn/ haar plichten informatie krijgt over misdaden begaan door derden (bijv. vrouwen- en kinderhandel, uitbuiting,

misbruik, gedwongen prostitutie, huiselijk geweld, afpersing van mensen zonder wettig verblijf), dan moet hij/zij trachten op een of andere manier een einde te maken aan deze praktijken. Eén strategie voor probleemoplossing is mogelijk het gebruik van een glijdende schaal waardoor men het publiek en de overheid ervan op de hoogte brengt, zonder dat men de cliënt(en) die de informatie heeft (hebben) verschaft, schade berokkent.

18. Men mag geen informatie doorgeven aan derden zonder de uitdrukkelijke toestemming van de cliënt, behalve in het geval dat vermeld werd onder artikel 16.
19. De cliënt heeft steeds het recht om zijn/ haar volledig dossier in te kijken. Wanneer aan de relatie een einde komt, heeft de cliënt het recht om zijn/ haar dossier mee te nemen. De organisatie is echter wel gerechtigd om de essentiële persoonlijke gegevens van de cliënt te bewaren. Mocht de cliënt nogmaals een hulpvraag indienen, dan moet hij/ zij het volledig dossier opnieuw ter beschikking stellen van de organisatie.

Politieke en sociale maatregelen. Transparantie

20. Hulp verlenen aan individuen zonder actief open te staan voor de maatschappij waarin men leeft, is tegen de stroom op roeien.
21. Organisaties die hulp verlenen aan mensen zonder wettig verblijf moeten toegankelijk en transparant zijn met betrekking tot hun financiën, hun werkmethodes, het aantal cliënten dat ze kunnen helpen, hun afspraken met de overheid en andere organisaties.
22. Organisaties die mensen zonder wettig verblijf helpen, hebben de essentiële taak om de maatschappij op de hoogte te brengen van de problemen waarmee hun cliënten worstelen. Deze organisaties en/of hun netwerken of overkoepelende organisaties (regionaal, nationaal, Europees) moeten investeren in het informeren van de media en in het lobbyen van politici over deze kwestie. Dit vooronderstelt dat ze zich richten op signalen vanuit het veld en op instrumenten (tijd, goede uitrusting van personeel) om deze gegevens op te nemen en te verwerken en om een gemeenschappelijke strategie te ontwikkelen.
23. Enige betrokkenheid van cliënten bij publieke activiteiten moet echter met grote omzichtigheid afgewogen worden (bijv. demonstraties, kerkasiel). Cliënten moeten volledig ingelicht worden over de mogelijke scenario's en de gevolgen ervan. Het moet duidelijk zijn wat men gaat doen als de actie op een of andere manier faalt. Men moet vermijden foto's en persoonlijke getuigenissen van cliënten te publiceren zonder dat zij daarvoor uitdrukkelijk hun toestemming hebben gegeven.

Legitimiteit

24. In de Europese lidstaten bestaat er een relatief hoge mate van democratie. In deze omstandigheden bestaat er veel minder kans dat men met recht wetten zal overtreden dan in duidelijk ondemocratische regimes. Als een staat echter zijn ingezetenen de basismiddelen onthoudt om te overleven, dan hebben deze ingezetenen het recht om

wetten te overtreden om alsnog te kunnen overleven. Hun handelingen moeten dan wel in verhouding staan met dit doel en zo weinig mogelijk schade berokkenen aan anderen.

25. Dit betekent echter niet toe dat assistenten die hulp verlenen aan mensen zonder wettig verblijf met recht de wetten overtreden. Zij moeten echter wel hun cliënten verdedigen en de context van hun gedrag verklaren. Wanneer zij betrokken worden bij een situatie die niet volledig wettelijk is, moeten zij met hun cliënt overeenkomen dat de cliënt volledig verantwoordelijk is voor zijn/ haar eigen illegaal optreden waarbij hij/ zij geholpen wordt. Indien een hulpverlener zelf in een situatie terechtkomt, waarin de efficiëntste hulpverlening aan de cliënt veronderstelt dat hij/ zij zelf de wet overtreedt, moet dit altijd eerst besproken en overeengekomen worden met een team. Men moet rekening houden met de gevolgen van deze onwettige handeling voor andere mensen zonder wettig verblijf, voor de maatschappij in zijn geheel, de publieke opinie... . In geen geval mag een hulpverlener binnen een organisatie individueel over een dergelijke kwestie beslissen.
26. In sommige landen is het wettelijk verboden om hulp te verlenen aan mensen zonder wettig verblijf. Dit soort wetgeving is ondergeschikt aan de grondslagen van de ethiek, die daarom voorrang krijgen.
27. Acties die men onderneemt, werkmethodes en regels zoals deze richtlijnen, die gebruikt worden door organisaties die hulp verlenen aan mensen zonder wettig verblijf, moeten open en transparant blijven. Dit blijkt een voorwaarde te zijn om te kunnen rekenen op de medewerking en de steun van andere organisaties, van het publiek en soms ook van (plaatselijke) overheden.

Frits Florin, Franck Düvell, Connie van den Broek, Godelieve van Heteren, Frank Kress, Rolf Heinrich, Bert Lismont, Tetty Rooze, Hans Arwert.